

TARTU ÜLIKOOLI VILJANDI KULTUURIAKADEEMIA

Kultuurhariduse osakond

Huvijuht-loovtegevuse õpetaja eriala

Ester Valk

ÕPETAJATE VÄÄRTUSTÜÜPIDE KATTUVUS ÕPILASES KUJUNDADA
SOOVITAVATEGA VILJANDIMAA KOOLI NÄITEL

Lõputöö

Juhendaja: Sergei Drõgin, TÜ VKA seikluskasvatuse lektor

Kaitsmisele lubatud

(juhendaja allkiri)

Viljandi 2016

Sisukord

SISSEJUHATUS.....	3
1. VÄÄRTUSED, KOOL JA ÕPETAJA	5
1.1. Töös kasutatud mõisted	5
1.2. Uurimisteema aktuaalsus	7
1.3. Väärtustega seotud uuringud	9
1.4. Väärtuste olulisus õppekavas.....	11
1.5. Õpetaja kui väärtuste vahendaja	12
1.6. Robert Diltsi püramiidi seosed käitumise ja väärtuste vahel.....	14
1.7. Shalom Schwartzi väärtuste teooria ja väärtustüübid.....	16
2. EMPIIRILINE UURIMUS	20
2.1. Valim	20
2.2. Andmete kogumise meetod	21
3. UURIMUSE TULEMUSED, ANDMETE ANALÜÜS JA TÕLGENDAMINE	23
3.1. Õpetajate väärtustüübid ja need, mida nad soovivad õpilastes kujundada.....	24
3.2. Arutelu ja järeldused.....	27
KOKKUVÕTE.....	31
KASUTATUD KIRJANDUS	33
LISAD	38
Lisa 1. Küsimustik õpetajale	38
Lisa 2. Väited ning nende vastavus väärtustüüpidele.....	42
SUMMARY	44

SISSEJUHATUS

2011. aastal vastu võetud põhikooli ja gümnaasiumi uutes riiklikes õppekavades (edaspidi lühendatult RÕK) on läbiv teema väärtused ja kõlblus, mille raames rõhutatakse ka õpilaste väärtuspädevuse kujundamise tähtsust (Sutrop 2013, lk 7). Uue ülesandena nähakse õppekavades ette, et õpetajatel on oluline roll ka väärtuskasvatajatenä. (Schihalejev 2011, lk 5).

Vaatamata sellele on koolipraktikast teada juhtumeid, mil väärtuskasvatus (teadlik väärtuseelistuste kujundamine ja muutmine) ei ole alati õnnestunud (Kikas & Toomela 2015, lk 78). Oluline on võimalikele põhjustele tähelepanu pöörata, et näha selle olukorra tagamaid. Teada on, et õpetajate käitumine on õpilasele eeskujuks ja ta matkib seda. Psühholoog A. Mehrabiani arvates väljendab inimene oma hoiakutest ja tunnetest vaid 7% sõnade abil 38% intonatsiooni, hääle tugevuse, tooni ning rütmiga ja 55% kehakeele abil (Hein 2014, lk 43). Nii osutub võimalikuks, et õpetaja poolt kantud mitmesugused väärtused kanduvad üle õpilasele. Võib oletada, et õpetaja isiklikud väärtused ei pruugi kattuda täielikult nende väärtustega, mida ta soovib õpilases kujundada.

Praktiline vajadus õpetaja väärtuste teada saamiseks on suur, kuna õpetaja ametiga kaasneb vastutus tulevaste põlvete ees. Väärtused, mida antakse kas teadlikult või teadmatult lastele edasi, muutuvad ülioluliseks tulevikuühiskonna seisukohalt vaadatuna (Schiller & Bryant 2009, lk 7).

Õpetaja teod põhinevad tema mõtteviisil ja kui mõtlemine ei muutu, ei muutu ka tulemused. Teadlikkus sellest, milliseid väärtusi soovitakse oma õpilastes kujundada, on esimene samm, mis võimaldab tegevusi klassis süvitsi analüüsida ja vajadusel muuta. (Poom-Valickis 2009, lk 24) Kuna koolil on kasvatav ülesanne ja väärtused on tihedalt seotud kasvatuses, siis leiab töö autor, et õpetajate väärtustel on oluline mõju õpilaste väärtuste kujunemisele (seega ka õpilaste käitumisele). Teema on aktuaalne ja oluline, millest on tekkinud vajadus olukorda kaardistada.

Eelnevast lähtuvalt on uurimisprobleemiks, **millised on õpetajate enda väärtustüübid ja milliseid väärtustüüpe nad soovivad õpilastes kujundada?**

Uurimuse eesmärk on välja selgitada, **kuidas kattuvad õpetajate väärtustüübid nende väärtustüüpidega, mida nad soovivad õpilastes kujundada?**

Seatud eesmärgist lähtuvalt on autor koostanud järgnevad uurimisküsimused:

- 1. Milliseid väärtustüüpe õpetajad kannavad Schwartzi väärtusteoorial põhinevate väärtustüüpide järgi?**
- 2. Milliseid väärtustüüpe õpetajad soovivad kujundada õpilastes Schwartzi väärtusteoorial põhinevate väärtustüüpide järgi?**
- 3. Kuidas haakuvad õpetajate väärtustüübid sellega, mida nad soovivad õpilastes kujundada?**

Lõputöös on peamiselt lähtunud filosoofiadoktori ja Tartu ülikooli eetikakeskuse juhataja professor Margit Sutropi, sotsiaalpsühholoogi ja inimeste põhiväärtuste teooria looja Shalom Schwartzi ning Tartu ülikooli religioonipedagoogika doktor Olga Schihalejevi arvamustest.

Uurimistulemuste saavutamiseks on töös kasutatud kvantitatiivset uurimismeetodit. Küsimustik koosneb kahest osast, millest esimene on Schwartzi poolt välja töötatud *Portrait Values Questionnaire* (edaspidi lühendatult PVQ) ehk portree väärtuste küsimustik. Teine pool küsimustikust on autori poolt koostatud ning see põhineb Schwartzi väärtustüüpidel.

Töö koosneb kolmest peatükist, kus esimeses tutvustatakse õpetaja, kooli, väärtuste, Schwartzi väärtusteooria ning Robert Diltsi püramiidiga seonduvat, teises meetodikat ning kolmandas on esitatud tulemused, arutelu ning järeldused.

1. VÄÄRTUSED, KOOL JA ÕPETAJA

Esimeses peatükis selgitatakse töös esinevaid mõisteid ning tuuakse välja erinevaid kooli, õpetaja väärtuste teema käsitlusi. Esitatakse Diltsi teooria seoses tema loodud püramiidi mudeliga. Lisaks antakse ülevaade Schwartzi väärtuste teooriast, kuna lõputöö eesmärgi saavutamiseks on kasutatud tema välja töötatud väärtustüüpe ning väärtusküsimustikku.

1.1. Töös kasutatud mõisted

Töö paremaks mõistmiseks on järgnevalt välja toodud uurimusega seotud mõisted ja selgitused.

Termin „väärtus“ on omandanud mitmesuguseid üldlevinud tähendusi. Ka teadlased on seda sõna erinevas tähenduses kasutanud, sidudes seda mõistetega *hoiak, motiiv, vajadus, huvi*. Laiemas plaanis võib väärtusi pidada kogu kultuuri südameks. Igapäevases elus väljendavad kultuuri kõrvalseisja jaoks silmapaistvad tegevused, sümbolid ja rituaalid. Kuid nende tähendus selgub kõrvalseisja jaoks alles siis, kui mõistetakse, kuidas inimesed neid väärtustavad ja hindavad. Hinnangud avalduvadki põhiväärtustes. Need on omakorda aluseks konkreetsetele normidele, mis ütlevad inimestele, milline käitumine on mingis olukorras kohane. (Niit 2002, lk 42)

Väärtusi on mõistetud ja defineeritud koolkonniti erinevalt. Väärtuste uurimisel on palju kasutatud mitmete väärtusteooria rajajate (nt Schwartz, Rokeach, Inglehart) definitsioone. Tänapäeval on laialdaselt kasutusel Schwartzi väärtuste uurimise meetodid ja ka antud töö raames on kasutatud tema väärtusküsimustikku PVQ, mistõttu on vajalik siinkohal Schwartzi väärtuste käsitlust selgitada.

Schwartz käsitleb **alusväärtusi** inimelu juhtivate printsiipidena. Alusväärtusi tunnustavad inimesed igas kultuuris. Kui mõelda väärtustest, lähtutakse sellest, mis on elus tähtis. Näiteks turvalisus, hoolivus, sallivus, usaldusväärsus, tervis jne.” Väärtused on erinevate inimeste jaoks erineva tähtsusega. Mõni väärtus võib olla väga oluline ühele inimesele, samas teise inimese jaoks vähem tähtis. Schwartzi järgi on alusväärtusteks enesejuhtimine, stimulatsioon, hedonism,

saavutus, võim, turvalisus, kooskõla, traditsioon, heasoovlikkus, universalism, maine ning alandlikkus. (Ülavere & Veisson 2013)

Väärtushinnang – tegevusega väljendatud suhtumine. Väärtushinnangud on seotud teatud põhimõtete, nähtuste, asjade, tegevustega. (Annik, 2012)

Väärtushoiak – hoiak väärtuste suhtes, mis väljendub käitumises. Hoiaku kaudu väljendatakse, millised väärtused on prioriteetsed ning milline on nende hierarhia jms. Väärtushoiakuid ei saa õpetada, need omandatakse inimeste jälgimise ja jäljendamise käigus. Väärtushoiakute kujunemisel on väga oluline omandatud väärtushoiakute tunnustamine teiste poolt. (Annik, 2012)

Väärtuskasvatus – isiksuse arengu toetamine, mille kaudu aidatakse lastel/õpilastel saavutada emotsionaalne, sotsiaalne ja kõlbline küpsus. Eesmärgiks on soodustada selliste väärtuste kujunemist, mis on isikliku õnneliku elu ja ühiskonna eduka koostoimimise aluseks. Kasutatakse mitmesuguseid väärtuskasvatuse meetodeid, mis aitavad inimestel väärtusi märgata, mõista, hinnata ning tagasisidestamise, eeskuju ja sanktsioonide kaudu teatud väärtushoiakuid omandada ning nende järgi elada. (Harro-Loit, 2011, lk 76) I kooliastmes (1.–3. kl) kasutatakse ülesandeid, kus on vaja järgida käitumisreegleid, teha väärtushinnangutel põhinevaid otsustusi või järeldusi. II kooliastmes (4.–6. kl) on tähtsal kohal väärtuste selginemist ja ideaalide kujunemist soodustavate õppesituatsioonide loomine. III kooliastmes (7.–9. kl) asetub tähtsale kohale kodaniku kasvatamine, mis toetab ühiskonnas toimetulekut. Gümnaasiumiastmes pööratakse suurt tähelepanu inimese ja looduse, inimese ja ühiskonna ning inimese ja kultuuri vahelistele suhetele. (Annik, 2012)

Õpetaja – seoste looja ja väärtushoiakute kujundaja. Õpetaja roll on toetada iga õppija arengut. (Haridus- ja Teadusministeerium)

PISA (*Program for International Student Assessment*) **uuring** – kõige laiaulatuslikum haridusteemaline uuring maailmas, mis keskendub 15-aastastele õpilastele. Uuring hindab õpilaste valmisolekut iseseisvaks eluks ning teadmisi loodusteaduses, matemaatikas, lugemises ja meeskondlikus probleemilahenduses. (Rahvusvahelised haridusuuringud)

RÕK – riiklik õppekava, mis kehtestab riigi haridusestandardid. Riiklikku õppekava rakendatakse Eesti Vabariigi üldhariduskoolides olenemata kooli õiguslikust seisundist, kui seadus ei sätesta teisiti. (Põhikooli riiklik...)

TALISe (*Teaching and Learning International Survey*) **uuring** – esimene rahvusvaheline OECD (Majandusliku Koostöö ja Arengu Organisatsiooni) uuring, mis keskendub informatsiooni kogumisele õppekeskkonna ja õpetajate töötingimuste kohta. TALISe taotluseks on hankida võtmetähtsusega andmeid õpetajate, õpetamise ja õpetajate rolli kohta õppeprotsessis nii riiklikul kui rahvusvahelisel tasandil. Ta pakub õpetajatele ja koolidirektoritele võimaluse anda oma panus hariduse analüüsi ning hariduspoliitika kujundamisse. (Rahvusvahelised haridusuuringud)

1.2. Uurimisteema aktuaalsus

Lapse kasvatamisel on kõige suurem osa kodul, kuid lasteaial ja koolil on suured võimalused tegeleda väärtuste edastamisega süsteemselt. Sõltumata sellest, kas lasteaia- ja kooliõpetajad teadvustavad enda osa laste suunajatena, kannavad nad ikka edasi teatud väärtusi. Kuna keskkonda kujundavad inimesed, siis algab kõik inimestest ja nende väärtushinnangutest. (Sutrop 2009, lk 6–9) Väärtuskeskse kooli loomine ongi 2011. aastal loodud RÕKi siht. Koolide tulemuslikkust teadmiste osas on mõõdetud nii riigieksamite kui ka PISA testi tulemustega ning teadmiste omandamine on oluline, kuid sama oluliseks tuleb pidada ka väärtuskasvatuse osa.

„Saksakeelne sõna hariduse kohta on Bildung, mis annab hästi edasi tähendust, et haridus on kasvatamine, kuju andmine, vormimine. Kahjuks on see humanistlik hariduskäsitlus jäänud alla industriaalajastu püüdele õpetada võimalikult odavalt korraga võimalikult paljusid. Teisalt on hariduse kasvatuslik mõõde jäänud tagaplaanile selle tõttu, et hariduse ülesandeks peetakse kitsalt teadmiste edastamist. Tegelikult ei piisa ju sellest, kui me anname lastele väga head teadmised, sest tark ja halb inimene on ohtlikum kui rumal ja halb. Üleminek väärtuspõhisele koolile peaks tooma kaasa arusaama, et teadmised, oskused ja hoiakud on võrdselt olulised“. (Sutrop 2013, lk 16) „Väärtused on teadmiste edastamise ja saamisega kaasnev ning kooskõlaline eesmärk. Eluterve õpikeskkond sisaldab püüdlikkust ja eneseusku, vastutuse ja vastastikuse austuse väärtustamist“. (Schihalejev & Pevkur 2010, lk 178)

Uute arusaamade juurutamisega on algust tehtud, ent selle protsessi käigus ilmutavad end ka mõned kitsaskohad. Prioriteetide muutus seab õpetajad keerulisse olukorda mitmel põhjusel. Esiteks väärtused kujunevad või väärtused võetakse omaks ja suhtumine neisse kasvatatakse

eelkõige lapsepõlves ja noorukieas (Lukas 2009, lk 16). Paljud õpetajad on tulnud ajast, mil ühiskonnas on olnud teistsugused arusaamad väärtustest. Täna Eesti vanavanemate, vanemate ja nende laste üleskasvatamise tingimused on olnud märkimisväärselt erinevad ning võib eeldada, et nende kasvatuses on rõhutatud erinevaid väärtusi (Pelisaar 2015, lk 28). Täna kehtiv RÕK näeb ette aga õpetaja rollimuutust, mis eeldab valmidust ennast täiendada ja enda väärtusi ümber hinnata.

Oluline on mõista, et vastutusrikasteks ülesanneteks ei saa valmistuda kiiresti ja küpsemine nõuab ka ametiga seotud väärtusnõuete omandamist (Niemi 2009, lk 31).

Väärtuskasvataja roll ei tule iseenesest, vaid nagu aineteadmiste puhul, on selle aluseks nii teoreetilised teadmised erinevatest võimalustest kui ka oskus neid ellu rakendada. Selleks, et õppekavades ette nähtud uusi väärtusi puudutavad rõhuasetused ellu viia, peab õpetajakoolitus ülikoolides muutuma nii esmaõppe kui ka täiendusõppe osas. (Schihalejev 2011, lk 5) Täna õpetajakoolituses ei pöörata piisavalt tähelepanu sellele, millised on õpetaja väärtused (Sutrop 2015).

Muutustega kaasaminek võib võtta aega, sest õpetaja hakkab ennast täiendama uute väärtusalaste teadmistega. Teadmiste omandamine ei pruugi aga tagada koheselt õpetajate varasemalt omaksvõetud väärtuste ja hoiakute muutumist.

„Kriitikud rõhutavad, et vooruste nimekirjade pähe õppimisest või selgeks õpetamisest ei piisa. Kaunilt kõlavate sõnade riputamine kooli seinale ja nende ettelugemine ei aita kasvatada autonoomselt otsustavat ja mõtestavat inimest. Ühelt poolt on seesugused nimekirjad alati poolikud, teisalt on nad ka kontekstivabad ja sellisena mitte eriti tõhusad. Vaid siis, kui välised reeglid on inimese poolt sisemiselt mõtestatud ja seotud konkreetse olukorraga, juhivad need teadlikke otsuseid. Väärtuseid ei peaks õppima idee või ideaalina, vaid enesekohaselt ja kriitiliselt mõtestades. Niisugune protsess eeldab, et õpilastel on võimalus tegeleda enesevaatlusega ning juurelda selle üle, kuidas erisugused süsteemid, mille osaks nad on (pere, kool, sõbrad, ringid, rahvus, religioon jne) mõjutavad nende endi väärtushinnangute süsteemi, väärtuste mõistmist ja väärtushoiakuid.“ (Schihalejev 2011, lk 21)

Õpetaja käitub vastavalt enda sisemistele tõekspidamistele ja on sel moel lastele eeskuj, kelle käitumist matkitakse. Uurimused kinnitavad, et nii altruistlik või prosotsiaalne käitumine kui ka antisotsiaalne käitumine kujunevad valdavalt imiteerimise tagajärjel, mistõttu on eriti oluline, et õpetajad käituksid vastavalt nende propageeritud ideaalidele (Lindgren & Suter 1994, lk 242).

Tähtis on silmas pidada, millised on õpetajate väärtuste peegeldused õpilastele ning kuidas see toetab või laostab tulevikus ühiskonda. Tänapäevased õpilaste eeskujud ja imiteeritavad õpetajad loovad õpilastele võimalikke mõttemustreid ja käitumismudeleid oma käitumise kaudu. Väärtuste abstraktne, motivatsiooniline ning seotuslik (süsteemne) iseloom avaldub ühtmoodi nii uskumustes kui tegudes (Tart, Sõmer & Lilleoja 2012, lk 53).

Väärtusi võib käsitleda laiemalt ühiskonna peegelpildina, mis reflekteerib ühiskondlikke prioriteete tervikuna, kuid samas võimaldab valgustada erinevate gruppide hinnangute erisust. Seega on väärtuste fenomeni uurides võimalik fikseerida ühelt poolt seda, mis on konkreetsetes sotsiaalses keskkonnas hinnatud ja millised on ihaldatud eesmärgid, ning teiselt poolt seda, millest ühiskonnas puudust tuntakse, kuna tihti peetakse oluliseks ka neid ressursse, mida napib. (Lilleoja 2010, lk 7)

Kokkuvõtvalt saab välja tuua, et õpetajatel on kanda oluline roll väärtuste kujundajana. Nad käituvad vastavalt oma väärtustele ja kannavad neid õpilastel oma eeskuju läbi edasi. Sealjuures peegeldavad õpetaja väärtused vajadusi ja nii on võimalik neid uurides välja tuua, mis on tema jaoks oluline.

1.3. Väärtustega seotud uuringud

Väärtuste teemat on maailmas laialdaselt uuritud. Sellealaseid uuringuid on tehtud ka Eestis ning seda juba 1920. aastatest alates. Väärtuste empiirilisele uurimisele Eestis pani 1960ndate keskel Tartu Ülikoolis aluse Mikk Titma (Rämmer 1996, lk 84). Väärtuste muutumise tõttu nii ajas kui ka kultuuris tuleb neid ikka ja jälle uuesti uurida. (Vain 2011, lk 5)

Alates väärtuste empiirilise uurimise algusest, on suurt tähelepanu pööranud kasvava põlvkonna tõekspidamistele, sest sotsialiseerumise käigus väljakujunenud väärtused muutuvad domineerivaks, kui nende kandjad jõuavad ühiskonnas võtmeasendile. Sotsiaalsest keskkonnast tulenevad väärtused ilmnevad põlvkondadel erinevalt. Teisisõnu: Laulva revolutsiooni ajal sündinud noorte väärtused on kujunenud välja hoopis teistsugustes ühiskondlikes oludes kui nende vanemate arusaamad, mis erinevad omakorda Teise maailmasõja järgsel ajal sirgunud noorte tõekspidamistest. (Rämmer 2009, lk 83)

Lõputöö teemast lähtuvalt on vaatluse all kooliga seotud väärtused. Haridusmaastikul on tehtud hulgaliselt uuringuid, mille käigus on olnud fookuses peamiselt õpilaste väärtused. Õpetajat kui metafoori, tema identiteeti jms on uuritud rohkelt, kuid õpetajate väärtusi pigem vähe.

1988–1992 aastatel uuriti väärtusi paljudes maailma eri riikides Schwartzi meetodi abil. Eestis viis uurimuse läbi Toomas Niit Tallinna Pedagoogikaülikoolist. Selles uurimuses osalenud Eesti õpetajad pidasid oluliseks alalhoidlikkuse ja harmoonia väärtustüüpe. Üsna vähe oluliseks peeti autonoomia, võimu ja hierarhia väärtustüüpe. (Realo 2002, lk 33–34)

Õpetajate vaateid väärtuskasvatusele on uuritud seoses riikliku väärtusprogrammi väljatöötamise ja rakendamisega (Lilles & Valk, 2008). Õpetajate vastused näitasid, et väärtuskasvatus on uuringus osalenud õpetajate igapäevatoos oluline ning väärtuste teemat saab ja tuleb koolis sageli kasutada. Õpetajad hindavad väga või äärmiselt oluliseks väärtuste kujundamist oma töös ja väga oluliseks kooli rolli väärtuste kujundamisel. (Lilles & Valk 2009, lk 454–455)

Karin Kõõra on oma bakalaureusetöö raames uurinud õpetajate ja lapsevanemate arusaamu väärtuskasvatusest. Uurimuse läbiviimiseks kasutati ankeetküsimustikke. Selgus, et koolieelse lasteasutuse õpetajad ja lapsevanemad hindavad kõige olulisemateks sotsiaalsel toimetulekut, järgnesid armastus ja positiivne hoiak. (2012, lk 2–17)

Anna-Liisa Blaubrück on oma magistrیتöös uurinud Tartu linna III kooliastme õpilaste ja õpetajate jaoks olulisi väärtusi. Oluliselt enam kui õpilased tõid õpetajad uuringus kooli väärtustena välja üldinimlikke ja prosotsiaalseid väärtusi, isiksuse arengu toetamist ja õpetaja tähtsust väärtuskasvatajana. Kooli tegelikke väärtusi puudutavates küsimustes ilmnisid õpetajate ja õpilaste vastustes olulised erinevused peaaegu kõigis kategooriates. Muuhulgas selgub selles uuringus, et Eesti õpetajad peavad oluliseks hoolivust. (Blaubrück, 2013)

Tallinna Ülikoolis 2013. aastal läbi viidud uurimuse eesmärk oligi selgitada välja Eesti koolieelsete lasteasutuste õpetajate, direktorite ja lapsevanemate alusväärtused. Uurimismetoodikana kasutati Schwartzi küsimustikku „Personal Value Questionnaire” (PVQ-R3). Õpetajate kõige tähtsamad väärtused olid hoolivus ja usaldusväärsus, personaalne turvalisus (tervis), enesejuhtimine (iseseisev tegutsemine), traditsioonid ja maine. Vähem väärtustasid õpetajad saavutust, stimulatsiooni (põnev, mitmekesine elu), hedonismi, alandlikkust, võimu ja jõukust. (Ülavere & Veisson 2013)

TALIS-e (*Teaching and Learning International Survey*) uuring on välja selgitanud õpetajate ja koolijuhtide hoiakuid ning hinnanguid oma tööle ja töökeskkonnale. Uuringus osales 3129 Eesti 7.–9. klassi õpetajat ja 197 koolijuhti. Tulemused näitasid, et püsib lõhe Eesti õpetajate tegelike õpetamispraktikate ning uskumuste vahel. Kuigi õpetajad hindavad ja teavad nüüdisaegseid õpetamisviise, siis uuringust nähtub, et võrreldes teiste riikidega kasutavad nad neid oma töös vähe. (Übius, Kall, Loogma & Ümarik 2014) Selline lõhe õpetajate tegevuste ja uskumuste vahel võib tuleneda sellest, et harjumuspärased praktikad on juurdunud ning uute väärtuste omaksvõtmine pole õnnestunud.

1.4. Väärtuste olulisus õppekavas

2011. aastal vastu võetud riiklikes õppekavades põhikoolile ja gümnaasiumile on rõhutatud väärtuste olulisust. Õppekavades on välja toodud alusväärtused ja ühiskondlikud väärtused, mis on nii põhikooli kui ka gümnaasiumi puhul õppekavas samad.

Alusväärtustena tähtsustatakse üldnimlikke väärtusi, milleks on ausus, hoolivus, aukartus elu vastu, õiglus, inimväärikus, lugupidamine enda ja teiste vastu. Ühiskondlike väärtuste all on välja toodud vabadus, demokraatia, austus emakeele ja kultuuri vastu, patriotism, kultuuriline mitmekesisus, sallivus, keskkonna jätkusuutlikkus, õiguspõhisus, solidaarsus, vastutustundlikkus ja sooline võrdõiguslikkus. (Põhikooli riiklik ...)

Gümnaasium jätkab põhikoolis toimunud väärtuskasvatust, kujundades eelkõige väärtushoiakuid ja -hinnanguid, mis on isikliku õnneliku elu ja ühiskonna eduka koostoimimise aluseks. Tähtsustatakse väärtusi, mis aitavad kaasa ühiskonna inimvara ning riigi majanduse arengule. (Gümnaasiumi Riiklik ...)

Uue õppekava üldosa koostamisel on järgitud mõtet, et kool ei valmista inimest ette ainult järgmiseks haridustasemeks ja tööeluks, vaid õnnelikuks eluks ning laiemaks eneseteostuseks. Õppekavadesse lisati, et kool peab aitama õpilasel jõuda selgusele oma huvides, kalduvustes ja võimetes ning kindlustama põhiliste väärtushoiakute kujunemise. Kui gümnaasiumi ülesanne on toetada eneseteadliku, argumenteeritud valikuid tegeva ning oma eesmärged püstitada ja teostada suutva autonoomse isiksuse väljakujunemist, siis põhikool peab tagama eakohased võimalused

tunnetuslikuks, kõlbeliseks ja sotsiaalseks arenguks, olles väärtushoiakute kujundamise ning kinnistamise kohaks ja aidates noorel jõuda selgusele oma huvides, kalduvustes ja võimetes. (Sutrop 2013, lk 7)

Põhikooli ja gümnaasiumi sihiseaded õppekavas on mõneti erinevad, kuid mõlemas on välja toodud nii kooli hariv kui ka kasvatav ülesanne. Kool aitab kaasa õpilaste kasvamisele loovateks, mitmekülgeteks isiksusteks, kes suudavad ennast täisväärtuslikult teostada erinevates rollides: perekonnas, tööl ja avalikus elus (Põhikooli Riiklik...).

Põhikool toetab põhiliste väärtushoiakute kujunemist. Õpilane mõistab oma tegude aluseks olevaid väärtushinnanguid ja tunneb vastutust tegude tagajärgede eest. Põhikoolis luuakse alus enese määratlemisele eneseteadliku isiksusena, perekonna, rahvuse ja ühiskonna liikmena, kes suhtub sallivalt ja avatult maailma ja inimeste mitmekesisusse. (Põhikooli riiklik...)

Ainekavadesse on väärtustega seonduv lisatud konkretiseeritud kujul. See tähendab, et õpetajate abistamiseks on välja töötatud üldjuhendid ja täpsemad materjalid, mis annavad suuniseid väärtuste käsitlemiseks eri ainevaldkondades. (Riiklik õppekava)

1.5. Õpetaja kui väärtuste vahendaja

„Väärtuskasvatusega peaks koolis tegelema kogu personal, kuid eelkõige on võtmeisikuks õpetaja, kes peab ellu viima koolile ühiskonna poolt seatud eesmärgid. Õpetaja on see, kes annab õpilasele hinnanguid, mis on kooskõlas kooli ning riikliku õppekava õppe- ja kasvatustegevustega“. (Schihalejev 2011, lk 15) Kasvatusprotsess koolis ei tähenda väärtustest rääkimist, neid tegelikult järgimata, vaid kogu koolikollektiivi hõlmavat käitumistavade kogumit (Krips 2011, lk 319).

Õpetaja saab öelda, et tänases tunnis õpime selgeks risküliku pindala arvutamise, kuid mitte seda, et täna õpime ausaks ja heaks. Sallivaks ja hoolivaks ei saa õpetada teoreetiliselt. Väärtushinnangud ja käitumisnormid kujunevad peamiselt eeskujude najal, kogemuste ja matkimise kaudu. (Lukas 2009, lk 18) Õpetaja on alati oma töös väärtuste vahendaja ja tema töö on väärtustega seotud nii koolisüsteemi eesmärkide kui ka ameti kasvatusliku ülesande tõttu (Niemi 2009, lk 27). Isegi siis, kui väärtused on kokku lepitud, võib ikkagi juhtuda, et meetodid,

mida uue põlvkonna kasvatamisel kasutatakse, on pärit eelmisest ühiskonnast ja töötavad seatud sihtide vastu. Suurte ühiskondlike muutuste järel on kasvatajate õlul eriti raske koorem, sest nad peavad lastele andma edasi väärtusi, mida neile endile ei õpetatud või mida omal ajal isegi tauniti. (Sutrop 2014, lk 7)

Kui iseloomustada tänast õpetajat, siis TALISE uuringu kohaselt on keskmine Eesti (7.–9. klassi) õpetaja pedagoogilise haridusega 48-aastane naine, kes on õpetajana töötanud 22 aastat. Selgus, et meie õpetajad on teiste riikide õpetajatega võrreldes vanemad ning pikema tööstaažiga. (Übius, Kall, Loogma & Ümarik 2014) Seetõttu on tõenäoline, et õpetaja kantavad väärtused on pärit ajast, mil väärtustati kollektivistlikku lähenemist ja teistsuguseid õppepraktikaid.

Pedagoogiliselt on vastutustundetu jätta koolis teatud vajalikud võimed välja arendamata, teades, et neid on võimalik kujundada (Hein 2014, lk 43). Seetõttu on huvilistele loodud mitmeid võimalusi ennast iseseisvalt väärtusalaselt täiendada, näiteks lugedes materjale raamatutest. Teemakohase kirjandusega tutvumiseks on olemas kogumikud „Väärtused, iseloom ja kool“ (Pöder, Sutrop & Valk, 2009), „Väärtused ja väärtuskasvatus. Valikud ja võimalused 21. sajandi Eesti ja Soome koolis“ (Sutrop, Valk & Velbaum, 2009) ja „Väärtuspõhine kool. Eesti ja maailma kogemus“ (Sutrop 2013). Lisaks on korraldatud väärtusalaseid konverentse, täiendavaid koolitusi ning täna ülikoolis õppivatel tulevastel õpetajatel on võimalus otse koolist värskelt väärtuskasvatuse alast infot saada, sest see teema on juba tudengitele kättesaadav.

Olenemata sellest, kui suurel määral on õpetajal olnud võimalus väärtuskasvatuse aluseid omandada, on ta siiski väärtuste edastaja.

Iga õpetaja kujundab õpilaste väärtusi, olgu teadlikult või ebateadlikult. Õpetaja on oma käitumisega õpilastele jäljendatavaks eeskujuks. Seetõttu peavad õpetajad kriitiliselt reflekteerima selle üle, milliseid väärtusi nad edasi kannavad ja õpilastes kujundavad. Õpetajate endi väärtustest oleneb nii õpimeetodite kui hindamismeetodite valik, aga ka õpilaste ja kolleegidega suhtlemise viis. Õpetaja kui väärtuskasvataja võimuses on ärgitada õpilasi saama teadlikuks oma väärtustest, anda neile oskus väärtuste üle reflekteerida ning arutleda ja toetada õpilaste moraalset arengut, nende isikliku moraalikoodeksi väljakujunemist. Igas õppeaines on võimalik panna õpilasi mõtlema ja arutlema teatud oluliste väärtuste üle. Väärtuste peale mõtlemine ja valikute nägemine ja teadvustamine aitab kujundada teadlikult toimivat inimest. (Juhend väärtusalaseks... , lk 5)

Erinevate eesmärkide saavutamiseks on õpetajale antud suur hulk vastutusrikkaid kohustusi, mille täitmine on väljakutse kogu kooli kollektiivile. Eelnevast lähtudes on selge, et õpilastele jagavad eluks suuniseid õpetajad, kes püüavad muutuste keerises kohaneda. Soovitud muutuste täiel määral ellu rakendamine on aga aeganõudev ja problemaatiline, kui arvestada Eesti õpetajate vanust ning suhteliselt pikka tööstaaži.

1.6. Robert Diltsi püramiidi seosed käitumise ja väärtuste vahel

Sutrop räägib väärtustest kui soovide objektidest, mis juhivad meie toimimist (2005). Järgnev peatükk käsitlebki inimese käitumist ja selle muutumise võimalustest. Diltsi teoorias välja toodud üksikisikuna vaatleme selle peatüki raames õpetajat.

Sutrop jagab väärtused positiivseteks (nt turvalisus, lugupidamine) ja negatiivseteks (nt alandus, häbi). Nii selgub, et kõik väärtused, mis meie käitumist juhivad, pole soovitud. Eestlaste puudujääkideks on näiteks peetud seda, et püsib lõhe selle vahel, mida peetakse heaks ja millest tegelikult juhindutakse (2007). Kui ollakse olukorras, kus soovitakse muutusi, on vaja teada, kuidas seda teha. Ühe võimalusena võib juhinduda Diltsi loogiliste tasandite mudelist.

Dilts on loonud mudeli, milles kajastuvad muutused nii üksikisiku kui organisatsiooni tasandil. **Kui muudatus tehakse kõrgemal tasandil, siis kutsub see esile muutuse alati ka madalamal tasandil** (Joonis 1). Kui tekib probleem, siis on oluline välja selgitada, millisel tasandil see tekkis ja kõige kasulikum on muudatus teha vähemalt üks tasand kõrgemal. (London & Vesso 2011) Mõned allikad viitavad ka sellele, et muudatus tuleb teha kaks tasandit ülevalpool (Dubovik 2012). Diltsi muudatuste tasemetel on näha, kuidas väärtused mõjutavad käitumist kuna, muudatused kõrgemal toovad automaatselt kaasa muudatused madalamal.

Gregory Bateson arvab, et muutused püramiidi alumisel astmel võivad, aga ei pruugi muuta kõrgemaid tasemeid. Ent muutus kõrgemal toob alati kaasa muutuse alumisel tasemel. See, mida inimene mõtleb endast kõrgematel tasanditel, määrab mõtlemise ja käitumise madalamal astmel. (Muutuste tasemed 2013) Sergei Dubovik arvab, et muutused kolmel esimesel tasandil on tavapärased, kuid muutused kolmel ülemisel tasandil on haruldased ja vaevatud (2012).

„Tähelepanu väärib asjaolu, et muutused väärtuste ja uskumuste tasandil mõjutavad kõiki tasandeid nii all- kui ka ülalpool“ (Roosalu 2003). Hoiakute ja väärtuste tasand on seega kesksel kohal ja mõjutab samamoodi kõiki tasandeid.

Joonis 1 Muudatuste tasandid R. Diltsi järgi (Allikas: London, Vesso 2011, lk 1)

Täiskasvanud inimene on võimeline oma tegelikke vajadusi ja soove varjama. Selleks, et positiivne muutus saaks toimuda, on vaja leida üles tegelikud probleemkohad. Selleks on abiks Diltsi loogiliste tasandite mudelit, kus tasandi kohta saab küsida küsimusi järgmiselt:

Tabel 1 Diltsi tasandid ja küsimused

Tasand	Küsimused
Identiteet	Kes sa oled? Kuidas sa ennast näed?
Hoiakud ja väärtus	Miks see sulle on oluline?
Võimed ja oskused	Kuidas sa seda teed? Mida sa täna oskad?
Tegevuse ja käitumine	Mida sa teed selleks?
Keskond	Kus ja millal sa seda teed ja kellena?

(Allikas: Marju Sepp 2015)

Otstarbekas on leida kogu kooli töötajate jaoks sobilikud väärtused, mille läbi ka õpilaste väärtuste väljakujunemist saab suunata. See toetab omakorda õpetajate töemotivatsiooni ja otsusekindlust. Alustuseks on vaja omaenda tegevust ja selle aluseks olevaid väärtusi analüüsida. See aitab aru saada sellest, kuidas väärtused tegevustes avalduvad. Enda arusaamade sõnadesse panemine aitab neid selgemini teadvustada, võimaldab teiste seisukohtadega võrrelda ning täiendada (Jung 2009, lk 331).

Uuringute tulemused näitavad, et õpetajad kui eeskujud mõjutavad väärtusi ning annavad neid edasi. Eeskuju luuakse nii eksplitsiitsel kui implitsiitsel moel ning sellel on potentsiaali mõjutada õpilaste väärtuste arengut nii positiivselt kui negatiivselt. Nii peavad õpetajad mõtlema oma väärtuste üle, mida nad esindavad õpetamismeetodite, õpilaste ja kolleegidega suhtlemise, hindamismeetodite ning õppeaine sisu valiku kaudu. (Cooper, Burman, Ling, Razdevsek-Pucko & Stephenson 2009, lk 153) Kui õpetaja on reflekteerinud oma valikuid isiklikul tasandil, saab võimalikuks vajadusel muudatusi ellu viia, et väärtused ja käitumine saaksid olla omavahel kooskõlas nii, et saaks toimuda efektiivne väärtuskasvatus.

Tulenevalt Diltsi püramiidist saab kokkuvõtlikult väita, et väärtustest tuleneb käitumine. See, milliseid väärtusi kannab õpetaja, määrab tema mõtlemise ja käitumise. Õpetaja kujundab teadlikult või alateadlikult väärtused, mida ta oma eeskujuga õpilastele jagab.

1.7. Shalom Schwartzi väärtuste teooria ja väärtustüübid

1980. aastate lõpupoole hakkas Shalom Schwartz, kes töötas Heebrea Ülikoolis Jeruusalemmas, huvituma inimese väärtuste sisemisest struktuurist. Sellest kasvas välja mahukas kultuuriti võrdlev uurimus. Schwartz seadis endale eesmärgi luua küsimustik, mis hõlmaks väärtusi laias ulatuses. (Niit 2002, lk 43)

Schwartz kirjeldab väärtusi kuue erineva tunnusega:

1. väärtused on uskumused, mis on lahutamatult seotud afektiga,
2. väärtused viitavad soovitatavatele eesmärkidele, mis motiveerivad tegevusi,
3. väärtused ületavad konkreetseid tegevusi ja situatsioone,
4. väärtused toimivad kui standardid või kriteeriumid,
5. väärtused on järjestatud tähtsuse järgi, suhtes üksteisega,
6. erinevate väärtuste suhteline tähtsus juhib tegevusi. (Küdorf 2015, lk 4)

Schwartz on jaotanud väärtused kümneks väärtustüübiks, milleks on enesejuhtimine, stimulatsioon, hedonism, saavutus, võim, turvalisus, konformsus, traditsioon, heasoovlikkus ja kõikehaaravus. Kõiki väärtustüüpide definitsioon tuleneb nende üldisest eesmärgist ja hõlmab endaga seoses olevaid üksikväärtuseid, mille on tabelisse koondanud Margit Käige (Tabel 2).

Tabel 2 Schwartzi kümme väärtustüüpi

Väärtustüüp	Üldine eesmärk	Üksikväärtused
Enesejuhtimine	Iseseisev mõtlemine ja tegutsemine	Loovus, vabadus, iseseisev eesmärkide seadmine, uudishimulikkus, intelligentsus, privaatsus, endast lugupidamine
Stimulatsioon	Põnevus, uudsus ja väljakutsed elus	Mitmekesine elu, põnev elu, uljus
Hedonism	Nauding või sensuaalne rahuldamine	Nauding, elu nautimine, enesekesksus
Saavutus	Personaalne edukus läbi kompetentsuse tõendamise vastavalt sotsiaalsetele normidele	Ambitsioonikus, edukus, võimekus, mõjukus, intelligentsus, eneseaustus, sotsiaalne tunnustus
Võim	Sotsiaalne staatus ja prestiiž, kontroll ja võim inimeste ja ressursside üle	Autoriteet, jõukus, sotsiaalne võim, sotsiaalne tunnustus, maine avalikkuse ees
Turvalisus	Ohutus, harmoonia ja stabiilsus ühiskonnas, suhetes ja endas	Sotsiaalne kord, pere turvalisus, riigi julgeolek, tervislikkus, mõõdukus, ühtekuuluvus
Konformsus	Piirangud tegevustele, kalduvustele ja impulssidele, mis võivad häirida või kahjustada teisi või rikuvad sotsiaalseid ootusi ja norme	Kuulekus, enesedistsipliin, viisakus, austus vanemate inimeste ja vanemate vastu, lojaalsus, vastutus

Traditsioonid	Austus, pühendumus ning tavade, kultuuride ja usu aktsepteerimine	Traditsioonide austamine, alandlikkus, leppimine oma kohaga elus, mõõdukus, vaimsus
Heasoovlikkus	Lähedaste heaolu kaitsmine ja parandamine	Abivalmidus, ausus, andestus, vastutus, lojaalsus, tõeline sõprus, küps armastus, ühtekuuluvus, elu mõte, vaimsus
Kõikehaaravus	Mõistmine, tunnustamine, sallivus ja nii looduse kui inimeste heaolu kaitsmine	Avatus, sotsiaalne õiglus, võrdsus, maailma rahu, maailma ilu, looduse ühtsus, tarkus, keskkonna kaitsmine, sisemine harmoonia, vaimsus

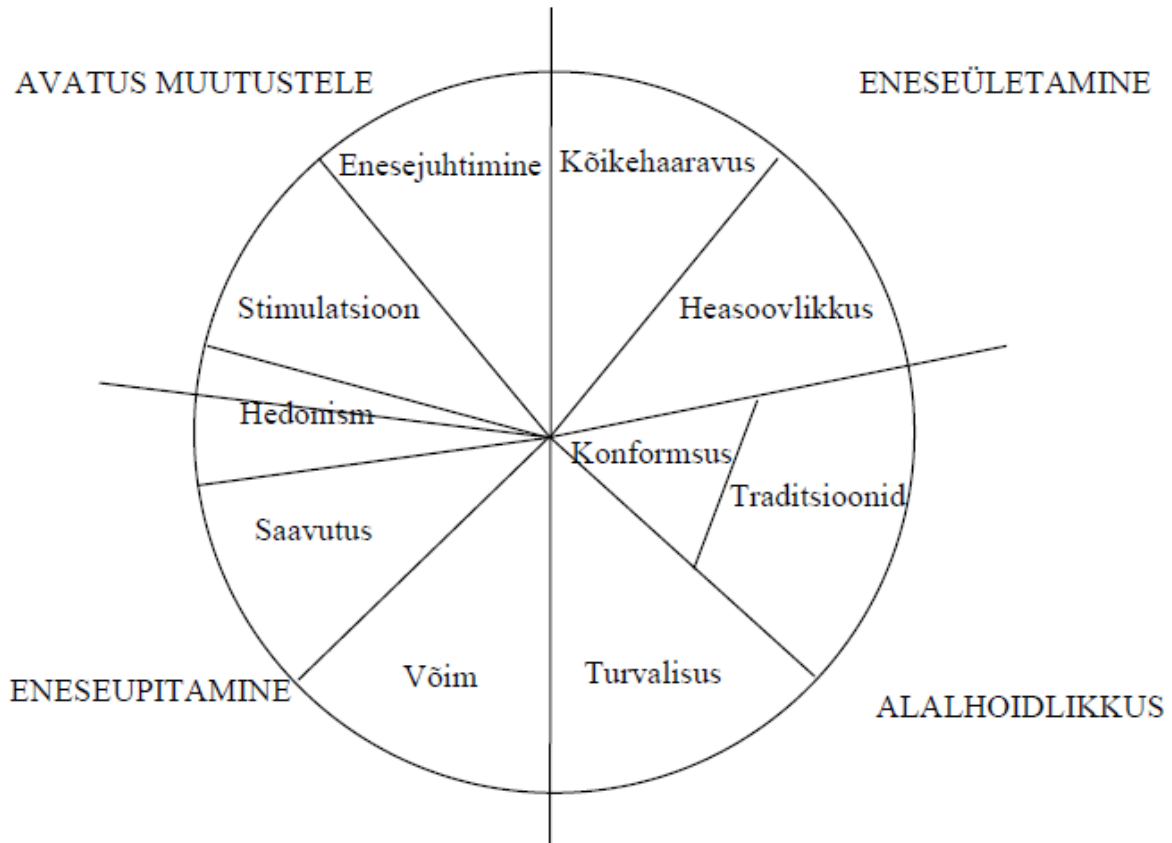
(Allikas: Käige 2015, lk 10)

Lisaks on väärtusteoorias vaatluse alla võetud väärtuste konflikti dünaamika, mis toimub väärtustüüpide vahel. Ühe väärtuse järgimine võib viia teisega konflikti või sellega ühilduda. Näiteks saavutuse väärtuste järgimine satub tõenäoliselt konflikti heasoovlikkuse väärtuse järgimisega. Inimesed, kes soovivad olla edukad võivad tekkida probleemid tegevustes, mis on seotud teiste inimeste heaoluga. Edu ning võimu poole püüeldes, on väärtused üksteisega kattuvad ning inimese tegevus saab võimendatud. Selleks, et inimene jõuaks väärtuseni, mida ta soovib, viib ta läbi tegevusi, millel on psühholoogilised, praktilised ning ka sotsiaalsed tagajärjed. (Schwartz 2012, 8)

Kui väärtused satuvad teatud situatsioonis omavahel konflikti, peavad inimesed otsustama, milliseid neist väärtustest on olulisemad. Näiteks satub saavutuste väärtustamine tihti konflikti heategevusega, kuna isikliku edukuse poole püüeldes ei jää tihti aega teiste abistamiseks. Samuti ei ühildu omavahel hästi soov proovida uusi asju ja järgida traditsioone. Väärtuste omavahelised seoseid, konfliktid ning dimensioone iseloomustab Schwartzi ringmudel. (Joonis 2) (Rõõs 2013, lk 12)

Schwartzi ringmudelile on asetatud väärtused kindla järjestusega. Ringis üksteisele lähedal olevad väärtused on sarnased oma motivatsiooniliste eesmärkide poolest ja vastupidi. Mida kaugemal on ringis olev väärtus teisest, seda erinev on see motivatsioonilise eesmärgi poolest.

Kõik väärtustüübid on omakorda jagatud nelja väärtusdimensiooni, milleks on eneseületamine, alalhoidlikkus, avatus muutustele ja eneseupitamine. (vt Joonis 2) (Schwartz 2012, lk 8–10)

Joonis 2 Schwartzi ringmudel (Allikas: Schwartz 2012, lk 9)

Kujutledes väärtusi organiseerituna ringikujulise motivatsioonistruktuurina annab see tähtsa joonise, mis näitlikustab suhteid teiste väärtustega (Schwartz 2012, lk10).

2. EMPIIRILINE UURIMUS

Antud lõputöö eesmärk on välja selgitada, kuidas kattuvad õpetajate väärtustüübid nende väärtustüüpidega, mida nad soovivad õpilastes kujundada?

Uurimuse tulemusena selguvad õpetajate Schwartzi väärtusteoorial põhinevad väärtustüübid ning kattuvus väärtustüüpidega, mida õpetajad soovivad õpilastes kujundada.

Tulenevalt lõputöö eesmärgist püstitas lõputöö autor järgnevad uurimisküsimused:

1. Milliseid väärtustüüpe õpetajad kannavad Schwartzi väärtusteoorial põhinevate väärtustüüpide järgi?
2. Milliseid väärtustüüpe õpetajad soovivad kujundada õpilastes Schwartzi väärtusteoorial põhinevate väärtustüüpide järgi?
3. Kuidas haakuvad õpetajate väärtustüübid sellega, mida nad soovivad õpilastes kujundada?

2.1. Valim

Uuringu sihtgrupiks on ühe kooli kollektiivi liikmed – õpetajad. Kuna kollektiivsed väärtused kujunevad konkreesse gruppi kuuluvate indiviidide väärtuste alusel, siis saab neid analüüsida viimaste kaudu (Lilleoja 2012, lk 247). Antud töös on uuritud iga indiviidi väärtusi ning lõpuks on andmed liidetud, et jõuda kollektiivi iseloomustava tervikpildini.

Populatsiooniks on põhikooli õpetajad. Koolis, kus uurimus läbi viidi, on kokku 18 õpetajat. Küsitlusele oli võimalik vastata kõigil õpetajatel. Ankeedid saadeti õpetajatele internetikeskkonnas e-posti kaudu. Kuna esimese nädala jooksul oli vastajaid vähe (kolm), siis

esitati küsimustik kooli uuesti paber kandjal. Kokku saadi täidetud küsimustikke lõpuks 14. õpetajalt. Küsitlus viidi läbi märtsi lõpust aprilli keskpaigani.

2.2. Andmete kogumise meetod

Esmalt valis töö autor andmete kogumise vahendiks elujoone meetodi ja viis selle kontrollisikutel testides läbi. Viis inimest märkis elujoonele kümme sündmust, mis tema elu jooksul on olnud olulised. Tähtsad sündmused peegeldavad inimeste jaoks tema väärtusi. Tulemuste analüüsil selgus, et olulisi sündmusi, mida elujoonele märgiti (nt lemmiklooma surm, esimene seks, õpetaja kiitus jne) oli keeruline klassifitseerida nende mitmetahulisuse tõttu ning töö selged ja üheselt mõistetavad tulemused oleks tõenäoliselt olnud liialt uurija poolt kallutatud, mistõttu autor otsustas jätta see uurimismeetod kõrvale.

Antud uurimuse jaoks on koostatud küsimustik (Lisa 1). Küsimustiku alguses on taustaandmed, kus küsitud oli õpetajate vanust, sugu, töökogemuse pikkust ajaliselt ning haridustaset.

Järgnevalt on andmete kogumise vahendina kasutatud Schwartzi koostatud PVQ küsimustikku. PVQ sobib erinevatest kultuuridest inimestele võrdselt hästi ning seda saab kasutada nii laste kui täiskasvanute personaalsete väärtuste mõõtmiseks (Schwartz 2012, lk 11). Seega on see sobilik ka Eesti koolis õpetajate väärtuste välja selgitamiseks.

PVQ küsimustik koosneb 21 küsimusest, mille abil saab välja tuua uuritava kümme väärtustüüpi. Iga väärtustüüp moodustub küsimustiku mitme küsimuse põhjal ega ole seetõttu iseseisev, vaid mitut pidi peegeldatud vastus (Tart jt 2012, lk 44).

PVQ küsimustiku täitja ehk õpetaja märgib iga väite järgi, kui võrd on see inimene teie moodi. Näiteks: *Talle on oluline välja tulla uudsete ideedega ja olla loov. Talle meeldib teha asju omal, originaalsel viisil.* Need väited kirjeldavad inimest, kellele on enesejuhtimise väärtus oluline.

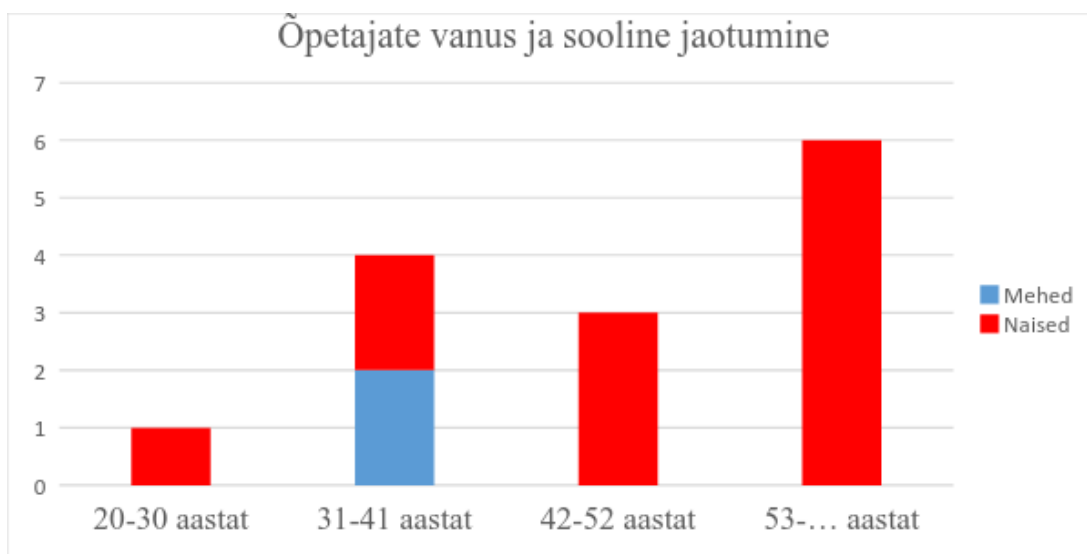
Küsimustiku hindamiskaala koosneb järgnevatest punktidest, mille puhul 1= pole üldse minu moodi; 2= pole minu moodi; 3= vaid pisut minu moodi; 4= mõnevõrra minu moodi; 5= minu moodi; 6= väga minu moodi. Selleks, et välja tuua peamised väärtustüübid, on vajalik välja arvutada aritmeetilised keskmised.

Küsimustiku teine pool sisaldab Schwartzi kümme väärtustüüpi. Õpetaja märgib, kui võrd ta soovib väljatoodud Schwartzi kümme olulist asja meie elus ise õpilastes kujundada. Hindamiskaala koosneb järgnevatest punktidest, mille puhul 1= üldse ei soovi; 2= soovin vähe; 3= soovin pisut; 4= soovin mõnevõrra; 5= soovin; 6= soovin väga. Aritmeetiliste keskmiste abil on võimalik välja selgitada õpetajate prioriteetsed väärtustüübid, mida nad soovivad õpilastes kujundada.

Schwartzi poolt välja töötatud PVQ küsimustiku abil saab välja selgitada õpetajate väärtustüüpe ja lõputöö autori poolt koostatud küsimustikku kasutades on võimalik uurida, milliseid väärtustüüpe õpetajad soovivad õpilastes kujundada. Nii Schwartzi kui antud töö kirjutaja poolt koostatud küsimustik võimaldab saadud tulemusi sisuliselt võrrelda, kuna mõlemas on kasutatud Schwartzi väärtustüüpe ning kasutatud on sarnasel põhimõttel töötavat hindamiskaalat.

3. UURIMUSE TULEMUSED, ANDMETE ANALÜÜS JA TÕLGENDAMINE

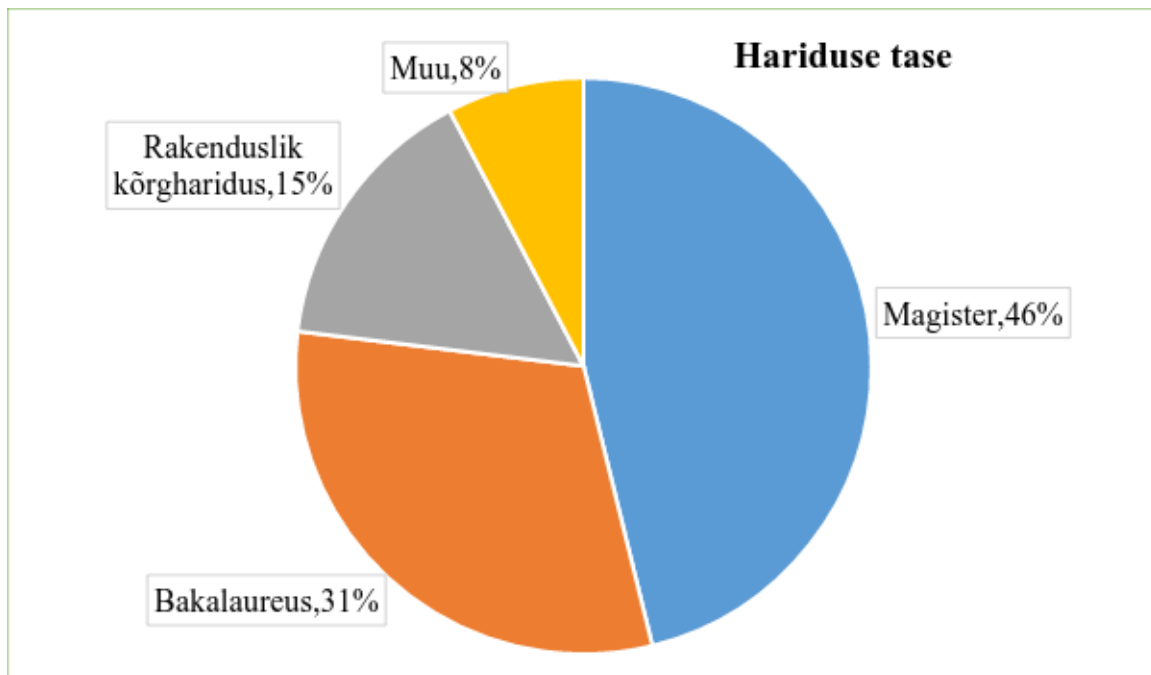
Täidetud küsimustikke laekus autorile 14. Kõik küsimustike andmed olid töötlemiseks piisavad. Andmed koguti ja sisestati tabelarvutusprogrammi Excel. Saadud tulemused süstematiseeriti. Uuringus osales 12 naist ja kaks meest. 30-aastaseid ja nooremaid õpetajaid osales uuringus üks, 31–41-aastaseid neli, 42–52-aastaseid kolm ning 53-aastaseid ning vanemaid kuus. Järgnev joonis annab ülevaate uuringus osalenud õpetajate kohta.

Joonis 3 Uuringus osalenud õpetajate vanus ja sugu

Tööstaaži osas jaotuvad õpetajad kahte gruppi. Õpetajatest kaks olid töötanud koolis 0–3 aastat ja 12 õpetajat üle kaheksa aasta. 4–7 aastat polnud õpetajana töötanud mitte ükski küsimustikule vastanud õpetaja.

Uuringus osalenud õpetajate hariduslikku taset kirjeldab joonis 4, mille põhjal saab teada, et valdaval osal uuringus osalenud õpetajatest (kuuel) on omandatud magistrikraad. Bakalaureusekraad on neljal pedagoogil ning järgneb rakendusliku kõrghariduse tase, mis on kahel õpetajal.

Joonis 4 Vastanud õpetajate haridus

Üks õpetaja märkis küsimustikku oma haridustaset kirjeldavasse lünka nõukogudeaegne kõrgharidus, mis väljendub diagrammisektoris nime all muu. Töö autoril ei õnnestunud usaldusväärsest allikast välja uurida, mis haridustasemele see vastab.

3.1. Õpetajate väärtustüübid ja need, mida nad soovivad õpilastes kujundada

Õpetajate väärtuste välja selgitamiseks arvestas töö autor välja igale väärtustüübile aritmeetilise keskmise, mille leidmine oli põhjendatud, kuna ühe väärtustüübi kohta esineb küsimustikus kolm väidet ja teiste kohta kaks (Lisa 2). Standardhälbe väljaarvutamist ei pidanud töö autor

vajalikuks, kuna küsimustike vastustes ei esinenud märkimisväärset hajuvust, mis aritmeetilise keskmise tulemuse oleks kahtluse alla seadnud.

Õpetajate väärtustüüpidest sai kõige kõrgema aritmeetilise keskmise **kõikehaaravus**, mida on defineeritud kui mõistmist, väärtustamist, tolerantsust ja kaitsmist kõigile inimeste ja looduse heaolu nimel (Väärtuste küsimustik). Kõikehaaravuse väärtustüübi kõrge aritmeetiline keskmine näitab, et see väärtustüüp on õpetajate poolt omaks võetud ning neile oluline. Kõikehaaravusele järgnesid **heasoovlikkus** ning **enesejuhtimine**.

Tabel 3 Õpetajate väärtustüüpide aritmeetilised keskmised

Väärtustüüp	Õpetajate väärtustüüpide aritmeetilised keskmised
Kõikehaaravus	5,12
Heasoovlikkus	4,93
Enesejuhtimine	4,43
Turvalisus	4,18
Konformsus	3,93
Hedonism	3,71
Stimulatsioon	3,71
Traditsioonid	3,71
Saavutus	2,96
Võim	2,57

Kõige vähem tuli vastustest esile väärtustüüp **võim** ja saavutus ning võrdselt traditsioonid, stimulatsioon ja hedonism (Tabel 3).

Nende väärtustüüpide välja selgitamiseks, mida õpetajad kõige enam soovivad õpilastes kujundada, arvestas töö autor välja igale väärtustübile aritmeetilise keskmise. Standardhälbe arvutamist ei pidanud autor otstarbekaks, kuna ei esinenud märkimisväärset hajuvust. Uuringutulemustest selgus, et õpetajate jaoks on kõige olulisem kujundada õpilastes **heasoovlikkust**, mille all mõistetakse lähedaste inimeste kaitsmist ja heaolu tõstmist (Väärtuste küsimustik). Heasoovlikkusele järgnesid konformsus ning turvalisus. Kõige vähem vajalikuks pidasid õpetajad kujundada õpilases väärtustüüpe **võim**, hedonism ja stimulatsioon (Tabel 4).

Tabel 4 Väärtustüüpide, mida õpetajad soovivad õpilastes kujundada aritmeetilised keskmised

Väärtustüüp	Õpilastes kujundada soovitavade väärtustüüpide aritmeetilised keskmised
Heasoovlikkus	5,86
Konformsus	5,71
Turvalisus	5,64
Kõikehaaravus	5,5
Enesejuhtimine	5,14
Traditsioonid	4,93
Saavutus	4,86
Stimulatsioon	4,43
Hedonism	4,0
Võim	3,64

Selleks, et välja selgitada, milline on õpetajate väärtustüüpide ja nende väärtustüüpide vahe, mida nad soovivad õpilastes kujundada, paigutas uuringu autor esmalt tulemused väärtustüüpide kaupa tabelisse. Edasi arvutas autor väärtustüüpide aritmeetiliste keskmiste summade vahe (Tabel 5), mis aitab välja tuua väärtustüüpide vahelisi suursi, mis näitavad, kuidas kattuvad õpetajate väärtustüübid sellega, mida nad soovivad õpilastes kujundada.

Tabel 5 Õpetajate väärtused võrdluses väärtustega, mida soovitakse õpilases kujundada

Väärtustüüp	Õpetajate väärtustüüpide aritmeetilised keskmised	Õpilastes kujundada soovitavade väärtustüüpide aritmeetilised keskmised	Väärtuste vahe
Saavutus	2,96	4,86	1,9
Konformsus	3,93	5,71	1,78
Turvalisus	4,18	5,64	1,46
Traditsioonid	3,71	4,93	1,22
Võim	2,57	3,64	1,07
Heasoovlikkus	4,93	5,86	0,93
Stimulatsioon	3,71	4,43	0,72
Enesejuhtimine	4,43	5,14	0,71
Kõikehaaravus	5,12	5,5	0,38
Hedonism	3,71	4,0	0,29

Väärtustetüüpide vahe väljaarvutamine näitas, et **kõige rohkem oli kokkulangevust hedonismi (0,29), kõikehaaravuse (0,38) ja enesejuhtimise (0,71) puhul. Kõige enam erinesid õpetaja väärtused nendest väärtustest, mida ta soovib õpilastes kujundada väärtustüüpide saavutus (1,9), konformsus (1,78), turvalisuse (1,46) osas** (Tabel 5).

3.2. Arutelu ja järeldused

Andmeid võrreldes (Tabel 5) on lähtunud mõttest, et mida suurem on kokkulangevus õpetajate väärtustüüpide ja õpilastes kujundada soovitavatega, seda lihtsam on õpetajatel neid edastada õpilastele, sest nagu selgus Diltsi püramiidist (Joonis 1), käitub inimene vastavalt oma väärtustele. Nii käitubki õpetaja isiklikest väärtustest lähtuvalt, olles seejuures õpilastele eeskujuks. Isegi kui õpetajale on teada, milliseid väärtusi oodatakse, käitub ta valdavalt vastavalt nendele, mida ta on omaks võtnud.

Uuringus selgus, et kõige rohkem oli kokkulangevust **hedonismi** puhul. Selline tulemus annab alust arvata, et hedonismiga seotud üksikväärtused (Tabel 5) nagu nauding, elu nautimine ja enesekesksus on õpilastele kõige lihtsamal viisil edastatavad, kuna aritmeetiliste keskmiste vahe õpetajate väärtustüüpide ja nende vahel, mida soovitakse õpilases kujundada on väga väike.

Järgnes kokkulangevuse osas **kõikehaaravus**, mis on õpetajatele enim omane väärtustüüp. See on õpilastele arvatavasti hästi ülekantav, kuna õpetaja väärtustest tulenev käitumine saab olla õpilastele eeskujuks. Väärtustüübi kõikehaaravus üksikväärtused on avatus, sotsiaalne õiglus, võrdsus, maailma rahu, maailma ilu, looduse ühtsus, tarkus, keskkonna kaitsmine, sisemine harmoonia, vaimsus (Tabel 2), mis toob need väärtused õpetaja eeskju kaudu õpilaste ellu. Sellele väärtustüübile omaseid jooni soovivad õpetajad ka õpilastes kujundada, sest aritmeetiliste keskmiste vahe õpetaja enda väärtustega võrreldes oli väike.

Ka **enesejuhtimine** omandas väärtuste kokkulangevuse osas suhteliselt suure kokkulangevuse. Enesejuhtimise väärtustüüp sisaldab loovust, vabadust, iseseisvat eesmärkide seadmist, uudishimulikkust, intelligentsust, privaatsust, endast lugupidamist (Tabel 2).

Kuna hedonismi ja enesejuhtimise osas oli õpetajate väärtustüübi ja õpilastes kujundada soovitava osas märkimisväärne kokkulangevus, võib järeldada, et **õpilastele on kergelt ülekantav elu nautimise, vabaduse ja individuaalsuse ihalus ning ka enesekesksus**. See suunab taaskord arutlema selle üle, millised on õpilaste eeskujud ning milliseid tendentse see ühiskonnas kaasa toob. Vaadeldes ühiskonnas toimuvaid protsesse, võib märgata ka üldist suundumust individualismi poole. Eesti Inimarengu Aruande järgi on eestlane kätte saanud individuaalse vabaduse, kuid selle positiivse ja edasiviiva sisuga täitmine võtab veel aega (Heidmets 2013, lk 53).

Muret tekitav on enesejuhtimise väärtustüübi kerge ülekantavus õpilastele, (kokkulangevuse osas kolmandal kohal) kuna see sisaldab endas suundi, mis pole suunatud sotsiaalsusele. Tuleb nõustuda, et sotsiaalseid oskusi enamasti eeldatakse, mistõttu **on paljude laste käitumisoskused juhuslike kogemuste tulemus, mis alati ei vasta ümbritsevate ootustele** (Õunapuu 2000, lk 3). „Jälgides antisotsiaalse käitumise üha sagedasemaid ilminguid tänases ühiskonnas, võib teha kaks ilmselget järeldust: sotsiaalsete oskuste õpetamine pole viimased 100 aasta jooksul vilja kandnud või on kasvatamine ja sotsiaalsete oskuste õpetamine kollektiivne hallutsinatsioon“ (Õunapuu & Kaldma 2007, lk 85). Tulevikus on tõenäoliselt uuringus osalenud kooli õpilastel raskusi kollektiivis töötamisega ning ka perekonnas ja sõpruskonnas toimetulekuga.

Töö autor viitab õpetajate väärtustüüpide ja nende õpilastes kujundada soovitavate osas sellele, et mida suurem on vahe väärtustüüpe võrreldes, seda ulatuslikum on vastav probleem koolis. Vähene kokkulangevus kõneleb lõhest, mis avaldub õpetajate enda väärtustüüpide ja selle vahel, mida soovitakse õpilastes kujundada.

Kõige enam erinesid õpetajate väärtustüübid sellest, mida nad soovisid õpilastes kujundada väärtustüübi **saavutus** osas, mille eesmärk on personaalse edukuse läbi kompetentsuse tõendamine vastavalt sotsiaalsetele normidele. Nii saavutuse väärtustüübi eesmärgi kui üksikväärtuste edasiandmist võib nimetada murekohaks. Üksikväärtusteks on ambitsioonikus, edukus, võimekus, mõjukus, intelligentsus, eneseaustus ja sotsiaalne tunnustus (Tabel 2). Kokkuvõtlikult võib oletada, et lõhe õpetajate enda väärtustüüpide ning väärtustüüpide osas, mida nad soovivad õpilastes kujundada, **aitab luua kõige enam enesekeskset, võimule orienteeritud ja individualismi kalduvat noort, kelle meeskonnatööoskus jääb tõenäoliselt kesiseks**.

Teisena erinesid õpetaja väärtustüübid sellest, mida nad soovisid õpilastes kujundada väärtustüübi **konformsus** osas, mille üldine eesmärk (Tabel 2) on seada tegevustele, kalduvustele ja impulssidele piiranguid, sest tegevused võivad häirida või kahjustada teisi või rikkuda sotsiaalseid ootusi ja norme. Neid eesmärke saab tuua välja üksikväärtustena (Tabel 2) nagu kuulekus, enesedistsipliin, viisakus, austus vanemate inimeste ja vanemate vastu, lojaalsus, vastutus. Sellest väärtustüübist tulenevad raskused on sagedased probleemid, kuna õpetajad kurdavad laste piirideta olekut, mida sageli nimetatakse kasvatamatuseks. Spetsialistide poolt on kasutusele võetud termin kasvatusraskustega õpilased, kellele koostatakse teistsuguseid õppimisvõimalusi. Võib oletada, et õpetajad, kes uuringus osalesid, lähtuvad ütlusest: „Las laps teeb, mis tahab, peaasi, et ei nuta“, milles on ka mugavuse ja hedonismi tunnused. Töö autor on aastaid lastega töötanud ning märganud üha kasvavaid antisotsiaalse käitumise ilminguid. Ka Liisi Aroni diplomitööst selgus, et kõik tema uuringus osalenud õpetajad tunnistasid õpilaste väljakutsuvat käitumist nagu ropendamine, sõimamine, eiramine, asjade loopimine, tunni segamine jne (2013). Koolis oodatakse õpilaselt häid õpitulemusi, kuid **raskusi on igapäevaselt oma käitumisega toime tulla**. Tegevustele, kalduvustele ja impulssidele, mis häirivad või kahjustavad teisi või rikuvad sotsiaalseid ootusi ja norme, on piiride seadmine elementaarne, kuna see toetab elus hästi hakkama saamist. Paraku õpetajate poolt vastav eeskuju on vaid ootus, mis hetkeuuringu põhjal võib oletada, et jääb pigem täitmata.

Väärtustüüp, mis samuti palju erines õpetajate endi ja õpilastes kujundada soovitava osas, oli **turvalisus**. Seda väärtustüüpi saab eesmärgist tulenevalt välja tuua kui ohutust, harmooniat ja stabiilsust ühiskonnas, suhetes ja endas (Tabel 2). Võib arvata, et õpetajad soovivad õpilases väga kujundada seda väärtustüüpi, kuid ise enda eeskujuga sellele tähelepanu ei pööra. Kui õpetajatelt küsiti, kuivõrd teie soovite turvalisust õpilastes kujundada, soovis seda väga 11 õpetajat 14-st. Uskuda võib, et õpetajad soovivad õpilasi suunata elama turvalist elu. Ent suur vahe õpetajate enda väärtuste vahel ja õpilastes kujundada soovivate vahel seda ei võimalda, kuna eeskujuks selles osas olla on komplitseeritud. Võib oletada, et noorte **õnnetustesse sattumine, ebatervislikud ja ohtlikud valikud** saavad toetatud koolikeskkonna poolt.

Väärtustüüpe omavahel võrreldes on võimalik välja tuua, et iga väärtustüüp, mida õpetajad soovivad õpilases kujundada, on kõrgema aritmeetiliste keskmistega kui õpetaja enda oma. Sellest võib järeldada esiteks, et õpetajatel on suur soov õpilastes erinevaid väärtustüüpe kujundada, kuid teisalt tähendab ka seda, et õpetaja tahab õpetada seda, mida ta oma eeskujul

teha ei saa ning milleks tal omal puudub võimekus ehk ta soovib teistes kujundada seda väärtustüüpi, mis tal endal tugevalt ei avaldu.

Õpetaja on alati oma töös väärtuste vahendaja ja tema töö on seotud väärtustega nii koolisüsteemi eesmärkide kui ka ameti kasvatusliku ülesande tõttu (Niemi 2009, lk 27), kuid oluline on mõista, et lapse kasvatamisel on kõige suurem osa kodul (Sutrop 2009, lk 6–9), kuid ka meedial, eakaaslastel ja teistel. Käesoleva lõputöö uuringu tulemusi arvestades on selgunud ühe kooli õpetajate väärtustüübid, mida kandes jõuavad need õpilaste väärtusspektri osaks, kuid tuleb arvestada, et ka lapsevanemad ja teised lisavad olulisel määral enda väärtusi lapse igapäevaellu.

Õpetajate väärtustüüpide kaardistamise tulemusena on koolis, kus uurimus läbi viidi, võimalus tulemusi tõlgendades leida, milline on koolitusvajadus väärtuskasvatuse teemal, eesmärgiga rikastada nii õpetajate ja seeläbi ka õpilaste väärtuste pagasit. Autori seisukoht on, et õpetajad vajavad palju enam juhendamist, sest nende eeskujust algab ka suurel määral lapse kasvatus. Koolil on vajalik pöörata tähelepanu sotsiaalsetele ja eetilistele väärtustele.

Antud töö piiranguks on, et laiaulatuslikke järeldusi ei saa teha uurimuses osalenute vähesuse tõttu ja seepärast, et uuring viidi läbi vaid ühes Viljandimaa koolis.

KOKKUVÕTE

2011. aastal koostatud RÕKis on õpetajatel uus roll väärtuskasvatajana, millest tulenevalt on rõhuasetus kasvatustööl. Sellest ülesandest lähtuvalt oli eriti oluline välja selgitada, milliseid väärtustüüpe õpetajad kannavad ning milliseid soovivad õpilastes kujundada. Schwartzi küsimustiku PVQ ja töö autori välja töötatud küsimustiku abil uuriti õpetajate enda väärtustüüpe ja õpilastes näha soovitavaid.

Käesoleva lõputöö eesmärk oli läbi viia uurimus, mis annab ülevaate sellest, kuidas kattuvad õpetajate väärtustüübid nende väärtustüüpidega, mida nad soovivad õpilastes kujundada.

Käesoleva uurimuse tulemused võimaldasid kaardistada ühe kooli õpetajate väärtustüüpe. Uurimuse analüüsis selgus, et õpetajate peamised väärtustüübid on kõikehaaravus ja heasoovlikkus. Need väärtustüübid, mida õpetajad soovivad õpilastes kõige enam näha, on heasoovlikkus ja konformsus. Kõige rohkem oli kokkulangevusi õpetaja väärtustüüpide ja nende osas, mida sooviti õpilastes kujundada hedonismi, kõikehaaravuse ja enesejuhtimise puhul. Kõige vähem oli kokkulangevust saavutuse, konformsuse ja turvalisuse osas.

Läbi viidud uuring ja meetodika oli autori hinnangul sobiv, kuna baseerus klassikalise väärtuste uurija välja töötatud kindlatel väärtustüüpidel, mis andsid selgelt mõõdetavad tulemused. Küsimustiku erinevad pooled võimaldasid tulemusteks anda võrreldavad tulemused.

Schwartzi kümmet põhiväärtust, jaotuvad kahele dimensioonile (Joonis 2): eneseupitamine (võim, saavutus, hedonism) *versus* eneseületamine (kõikehaaravus, heasoovlikkus) ning avatus muutustele (enesemääratlemine, stimulatsioon, hedonism) *versus* alalhoidlikkus (traditsioonid, turvalisus, konformsus). Selle jaotuse järgi on võimalik antud tööd edasi arendada, jagades väärtustüüpe dimensioonidesse ning leida motivatsioonist tulenevat omavahelist seotust või mitteseotust, kuid antud töö raames pole see olnud prioriteet.

Kokkuvõtlikult saab välja tuua, et õpetajate eeskujuga tuuakse õpilaste ellu soov elu nautida, enesekesksus ning individuaalsed püüdlused, seejärel avatus, mõistvus, tahtmine olla tunnustav ning salliv ja kaitsta nii looduse kui inimeste heaolu. Võib oletada, et on tendents liikuda võimule orienteerituse ja individualistlike hüvede poole. Tavapärased probleemid koolis, mis on seotud kuulekuse, vastutuse, enesedistsipliini, lojaalsuse, viisakuse, austusega vanemate inimeste ja vanemate vastu, tulenevad suurest vahest õpetaja enda väärtustüübi ja selle vahel, mida soovitakse õpilases kujundada. Ka õnnetustesse sattumine, ebatervislikud ja ohtlikud valikud saavad toetatud koolikeskkonna poolt, kuna ei peegeldu õpetajate enda väärtustüübis.

KASUTATUD KIRJANDUS

- Annik, S.** 2012. *Haridusterminid*. <http://dspace.ut.ee/bitstream/handle/10062/25861/index.html> (03.02.2016).
- Aron, L.** 2013. *Õpetaja-õpilase vaheline koolivägivald Hiiu valla koolides*. Pärnu: Pärnu kolledž. [Diplomitöö]. http://dspace.utlib.ee/dspace/bitstream/handle/10062/36155/aron_liisi.pdf?sequence=1 lk 43, (17.04.2014).
- Blabrük, A-L.** 2013. *Väärtuskasvatus koolis Tartu linna koolide III kooliastme õpetajate ja õpilaste hinnangul*. [Kutsemagistritöö]. Tartu Ülikool. Tartu. http://dspace.ut.ee/bitstream/handle/10062/32303/blaubryk_anna_liisa.pdf (04.05.2016).
- Cooper, M., Burman E., Ling L., Razdevsek-Pucko C. & Stephenson J.** 2009. *Praktilised strateegiad väärtuskasvatases. – Rmt: Väärtused, iseloom ja kool: väärtuskasvatuse lugemik*. Tartu: Eesti Keele Sihtasutus.
- Dubovik, S.** 2012. *Piramida Diltsa*. <http://sergey-dubovik.livejournal.com/17139.html> (20.04.2016).
- Gümnaasiumi riiklik õppekava. 2011. <https://www.riigiteataja.ee/akt/129082014021> (19.01.2016).
- Haridus- ja Teadusministeerium. s.a. *Õpetaja*. <https://www.hm.ee/et/tegevused/opetaja> (03.02.2016).
- Harro-Loit, H.** 2011. *Väärtusarenduse analüüs – miks ja kuidas?* Tartu: Eesti Keele Sihtasutus.
- Heidmets, M.** 2013. *Kokkuvõte*. Tallinn: Eesti Koostöö Kogu. http://www.kogu.ee/wp-content/uploads/2014/05/EIA_lowres.pdf
- Hein, I.** 2014. *Draamaraamat*. Maurus.
- Juhend väärtusalaseks tööks kehalise kasvatuses ainekavaga. <http://www.eetika.ee/et/vaartusarendus/riiklik-oppekava> lk 5, (03.02.2016).

Jung, N. 2009. *Noorsootöö kui väärtuskasvatus. – Rmt: Väärtused, iseloom ja kool: väärtuskasvatuse lugemik.* Tartu: Eesti Keele Sihtasutus.

Kikas, E. ja Toomela, A. 2015. *Õppimine ja õpetamine kolmandas kooliastmes. Üldpädevused ja nende arendamine.* <http://dspace.ut.ee/handle/10062/45422> lk 78, (19.01.2016).

Kriips, H. 2011. *Konfliktidest ja suhtlemisostkustest õpetamisel ja juhtimisel.* Tartu: Atlex.

Kõõra, K. 2012. *Koolieelsete lasteasutuste õpetajate ja lastevanemate arusaamad väärtuskasvatusest.* [Bakalaureusetöö]. Tartu Ülikool. Tartu. http://dspace.ut.ee/bitstream/handle/10062/29049/koora_karin.pdf (27.03.2016).

Käige, M. 2015. *Kaitseväelaste individuaalsete väärtuste võrdlus kaitseväge põhiväärtustega staabi- ja sidepataljonis.* [Lõputöö]. Eesti Ettevõtluskõrgkool Mainor. Tallinn. <https://is.eek.ee/download.php?t=kb&dok=p19kfokt021eoqlb818vt1i91d9rf.pdf> (10.01.2016).

Küdorf, C. 2015. *Soolised erinevused suhtumisse avalikesse pesemiskohtadesse ja nende seosed personaalsete väärtustega.* [Uurimistöö]. Tartu Ülikool. Tartu. http://dspace.ut.ee/bitstream/handle/10062/49112/kudorf_carmen_uur_2015.pdf lk 4, (23.05.2016).

Lilleoja, L. 2012. *Sünnikohortide alusväärtused ja nende muutumine nullindate Eestis. - Rmt: Nullindate kultuur II põlvkondlikud pihtimused.* Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.

Lilleoja, L. 2010. *Eesti klassikaline alusväärtusstruktuur Euroopa sotsiaaluuringu põhjal.* [Magistritöö]. Tallinna Ülikool. Tallinn. <http://www.etera.ee/zoom/2116/view?page=1&p=separate&view=0,1479,2481,1262> (29.02.2016).

Lilles, L. ja Valk, P. 2008. *Õpetajate vaated väärtuskasvatusele. - Rmt: Väärtused ja väärtuskasvatus. Valikud ja võimalused 21. sajandi Eesti ja Soome koolis.* Tartu: Tartu Ülikooli eetikakeskus.

Lilles, L. ja Valk, P. 2008. *Õpetajate vaated väärtuskasvatusele.* http://www.eetika.ee/sites/default/files/www_ut/opetajate_vaated_vaartuskasvatusele.pdf (03.02.2016).

- Lindgren, H.C ja Suter W.** 1994. *Pedagoogiline psühholoogia koolipraktikas*. Tartu: Tartu Ülikool.
- London, K. & Vesso, S.** 2011. *Muudatuste tasandid*. <http://www.aripaev.ee/temp/online/kasiraamat/AR.pdf> (12.04.2016).
- Lukas, T.** 2009. *Kool hoiab ühiskonda koos. - Rmt: Väärtused ja väärtuskasvatus. Valikud ja võimalused 21. sajandi Eesti ja Soome koolis*. Tartu: Tartu Ülikooli eetikakeskus.
- Muutuste tasemed.* 2013. <http://www.tip.ee/tasuta-oppematerjal/muutuste-tasemed> (11.04.2016).
- Niemi, H.** 2009. *Õpetaja väärtuste kandja ja vahendajana. Kool hoiab ühiskonda koos. - Rmt: Väärtused ja väärtuskasvatus. Valikud ja võimalused 21. sajandi Eesti ja Soome koolis*. Tartu: Tartu Ülikooli eetikakeskus.
- Niit, K.-K.** 2002. *Eesti tudengite väärtused 1990.aastatel. - Rmt: Eesti ja eestlased võrdlevas perspektiivis. Kultuuridevahelisi uurimusi 20. sajandi lõpust*. Tartu Ülikooli Kirjastus.
- Pelisaar, K.** 2015. *Eesti emade tõlgendused sotsialiseerimisväärtustest teismeliste laste kasvatamisel*. Tartu Ülikool. [Magistritöö]. Tartu.
- Poom-Valickis, K.** 2009. *Haridus 1-2. Kas õpetaja on aednik, kompass või entsüklopeedia?* http://haridus.opleht.ee/Arhiiv/1_22009/22-24.pdf lk 24, (07.02.2016).
- Põhikooli riiklik õppekava. 2011. <https://www.riigiteataja.ee/akt/114012011001> (11.01.2016).
- Rahvusvahelised haridusuuringud. s.a. <http://uuringud.ekk.edu.ee/est/pisa/> (28.04.2016).
- Riiklik õppekava. s.a. <http://www.eetika.ee/et/vaartusarendus/riiklik-oppekava> (03.02.2016).
- Realo, A.** 2002. *Individualism ja kollektivism Eesti moodi. - Rmt: Eesti ja eestlased võrdlevas perspektiivis. Kultuuridevahelisi uurimusi 20. sajandi lõpust*. Tartu Ülikooli Kirjastus.
- Rogers, B.** 2008. *Taasleitud käitumine*. Tartu Ülikooli Kirjastus
- Roosalu, K.** 2003. *Muutused peegelduvad koolituses*. <http://www.mastery.ee/muutused-pegelduvad-koolituses/> (14.04.2016).

- Rõõs, H.** 2013. Nõo reaalgümnaasiumi õpilaste väärtused 2011. aasa kevadel. [Bakalaureusetöö]. Tartu Ülikool. Tartu. http://dspace.ut.ee/bitstream/handle/10062/31711/roos_hannes.pdf lk 12 (17.05.2016).
- Rämmer, A.** 2009. *Eesti koolinoorte väärtused. - Rmt: Väärtused ja väärtuskasvatus. Valikud ja võimalused 21. sajandi Eesti ja Soome koolis.* Tartu: Tartu Ülikooli eetikakeskus.
- Schiller, P. ja Bryant, T.** 2009. *Väärtuste raamat.* Tartu: Studium
- Schwartz, S. H.** 2003. *A Proposal for Measuring Value Orientations across Nations. Questionnaire Development Package of the European Social Survey.* http://www.europeansocialsurvey.org/docs/methodology/core_ess_questionnaire/ESS_core_questionnaire_human_values.pdf lk 267-277 (24.02.2016).
- Schwartz, S. H.** 2012. *An Overview of the Schwartz Theory of Basic Values.* <http://scholarworks.gvsu.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1116&context=orpc> lk 5-10, (17.02.2016).
- Schihalejev, O.** 2011. *Väärtuskasvatus õpetajakoolituses.* http://dspace.ut.ee/bitstream/handle/10062/40596/Archimedes_vaatuskasvatus.pdf lk 5-21, (06.01.2016).
- Schihalejev, O. ja Pevkur, A.** 2010. *Väärtuskasvatuse mudelit otsides.* https://www.hm.ee/sites/default/files/labivad_temad_oppekavas_i.pdf lk 178, (20.05.2016).
- Sepp, M.** 2015. *Marju kirjutised.* <http://marjukirjutised.blogspot.com.ee/2015/12/coachingust-maailmakohviku-stiilis.html> (14.04.2016).
- Sutrop, M.** 2009. *Eessõna. - Rmt: Väärtused ja väärtuskasvatus. Valikud ja võimalused 21. sajandi Eesti ja Soome koolis.* Tartu: Tartu Ülikooli eetikakeskus.
- Sutrop, M.** 2014. *Saatesõna eestikeelsele tõlkele. - Rmt: Kuidas oma lastele väärtusi õpetada.* Tartu: Tartu Ülikooli eetikakeskus.
- Sutrop, M.** 2005. *Väärtused ja eetilised valikud. "Kool, haridus, noored"* portaal.ell.ee/orb.aw/class=file/.../id.../204_3Linnade_paev_Sutrop.ppt (14.04.2016).

Sutrop, M. 2007. *Eesti kool ja väärtused*.
www.eetika.ee/sites/default/files/eetikakeskus/files/ms_09.11.07.ppt (14.04.2016).

Sutrop, M. 2013. *Otsides väärtuspõhise kooli võit – Eesti kogemus. Väärtuspõhine kool. Eesti ja maailma kogemus*.
<http://www.eetika.ee/et/valjaanded/raamatud> lk 16, (26.01.2016).

Sutrop, M. 2015. *Margit Sutrop: peame liikuma tuupimispõhiselt koolilt väärtuspõhisele koolile, muidu kasvatame tarka inimest, kes võib teha palju kurja*.
<http://www.vaartuskoolitus.ee/tag/margit-sutrop/> (08.01.2016).

Tart, I., Sõmer, M. ja Lilleoja, L. 2012. *Alusväärtused Eestis teise laine perioodil. - Rmt: Nullindate kultuur I teise laine tulemine*. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.

Vain, T. 2011. *Väärtused eesti ja vene põhikooli õpilaste hinnangute alusel*. [Magistritöö]. Tartu Ülikool. Tartu.
<http://dSPACE.ut.ee/bitstream/handle/10062/17957/Vain.pdf?sequence=1&isAllowed=y>
(18.02.2016).

Väärtuste küsimustik. (S.H. Schwartzi väärtustüübid) s.a.
<http://www.enop.ee/tpi/randmann/materjal/HHP3540%20-%202010.%20seminar%20-%20Vaartuste%20kysimustik.pdf> (02.05.2016).

Õunapuu, L. 2000. *Eluõpetus koolitunnis*. Viljandi.

Õunapuu, L. & Kaldma, D. 2007. *Eneseteadvus kui sotsiaalsete oskuste kujundamise vundament*. - Kog: Huvijuht koolikultuuri kujundavas võrgustikus. Viljandi: Tartu Ülikooli Viljandi Kultuuriakadeemia, lk 85-93.

Übius, Ü., Kall, K., Loogma, K. ja Ümarik, M. 2014. *Rahvusvaheline vaade õpetamisele ja õppimisele. OECD rahvusvahelise õpetamise ja õppimise uuring TALIS 2013 tulemused*.
<https://www.hm.ee/et/tegevused/uuringud-ja-statistika/talis> (01.02.2016).

Ülavere, P. ja Veisson, M. 2013. *Heatahtlikkus on hinnas*. *Õpetajate Leht*. <http://opleht.ee/8759-heatahtlikkus-on-hinnas/> (04.05.2016).

LISAD

Lisa 1. Küsimustik õpetajale

Hea õpetaja! Olen Tartu Ülikooli Viljandi Kultuuriakadeemia üliõpilane Ester Valk ja vajan Teie abi küsimustiku täitmisel, mis on suunatud kooli väärtuste uurimiseks. Olen väga tänulik, kui leiate aega ankeedi täitmiseks. Küsimustiku tulemused on anonüümsed.

Palun tõmmata joon alla Teie kohta käivale infole.

Teie vanus:

20-30 31-41 42-52 53...

1. Sugu

Mees Naine

2. Olen õpetajana töötanud

0-3 aastat 4-7 aastat 8-...aastat

3. Haridus

Rakenduslik kõrgharidus

Bakalaureus

Magister

Muu, palun täpsustage

Järgnevalt on Shalom Schwartz koostanud inimeste kirjeldusi. Kuivõrd on see inimene Teie moodi? Tee rist lahtrisse, mis iseloomustab Teid ennast kõige enam.

	Väga minu moodi	Minu moodi	Mõnevõrra minu moodi	Pisut minu moodi	Pole minu moodi	Pole üldse minu moodi
1. Talle on oluline tulla välja uudsete ideedega ja olla loov. Talle meeldib teha asju omal, ainulaadsel viisil.						
2. Tema jaoks on oluline olla rikas. Ta tahab, et tal oleks palju raha ja kalleid asju.						

	Väga minu moodi	Minu moodi	Mõnevõrra minu moodi	Pisut minu moodi	Pole minu moodi	Pole üldse minu moodi
3. Ta peab oluliseks, et kõiki inimesi maailmas koheldaks kui võrdseid. Tema arvates peaksid kõikidel inimestel olema elus võrdsed võimalused.						
4. Tema jaoks on väga oluline näidata teistele oma oskusi ja võimeid. Ta tahab, et inimesed imetleksid seda, mida ta teeb.						
5. Talle on oluline elada turvalises ümbruses. Ta väldib kõike, mis võiks teda ohustada.						
6. Talle meeldivad üllatused ning ta otsib alati uusi tegevusi. Tema arvates on oluline tegeleda elu jooksul paljude erinevate asjadega.						
7. Ta usub, et inimesed peaksid tegema seda, mida neilt käsitakse. Ta arvab, et inimesed peaksid reeglitest kinni pidama ka siis, kui keegi neid ei jälgi.						
8. Tema jaoks on oluline ära kuulata endast erinevate inimeste arvamusi. Isegi kui ta nende inimestega nõus ei ole, tahab ta nendest siiski aru saada.						
9. Tema jaoks on oluline olla tagasihoidlik ja vähenõudlik. Ta püüab endale mitte tähelepanu tõmmata.						
10. Talle on oluline mõnusalt aega veeta. Talle meeldib endale midagi erilist lubada.						
11. Tema jaoks on oluline ise oma tegevuste üle otsustada. Talle meeldib olla vaba ja teistest mitte sõltuda.						
12. Tema jaoks on väga oluline aidata inimesi enda ümber. Ta tahab hoolt kanda nende heaolu eest.						
13. Talle on tähtis olla väga edukas. Ta loodab, et inimesed tunnustavad tema saavutusi.						

	Väga minu moodi	Minu moodi	Mõnevõrra minu moodi	Pisut minu moodi	Pole minu moodi	Pole üldse minu moodi
14. Talle on oluline, et valitsus tagab tema turvalisuse kõikide ohtude puhul. Ta tahab, et riik oleks tugev ja suudaks kaitsta oma kodanikke.						
15. Ta otsib seiklusi ja talle meeldib riskeerida. Ta tahab elada põnevat elu.						
16. Tema jaoks on oluline alati korralikult (kombekalt) käituda. Ta püüab vältida tegevusi, mida teised võiksid pidada sobimatuks.						
17. Talle on oluline, et teised inimesed kuuletuksid talle. Ta tahab, et inimesed teeksid seda, mida ta neile ütleb.						
18. Tema jaoks on oluline olla ustav oma sõpradele. Ta tahab pühenduda oma lähedastele inimestele.						
19. Ta on sügavalt veendunud, et inimesed peaksid loodust hoidma. Looduse eest hoolt kanda on tema jaoks väga oluline.						
20. Traditsioonid on tema jaoks olulised. Ta püüab järgida usulisi traditsioone ja kombeid, mis kanduvad peres edasi põlvest põlve.						
21. Ta otsib mis tahes võimalust, et lõbutseda. Talle on oluline teha asju, mis talle naudingut pakuvad.						

Järgnevalt on välja toodud olulisi asju meie elus, mille tähendus on lahti seletatud. Palun märkige, kuivõrd Teie ise soovite neid asju õpilastes kujundada. Tehke rist sobivasse lahtrisse.

	Soovin väga	Soovin	Soovin mõnevõrra	Soovin pisut	Soovin vähe	Üldse ei soovi
1.Enesejuhtimine- sõltumatu mõte ja tegu: ise valida, luua ja kasutada.						
2.Kõikehaaravus- inimese ja looduse tasakaalu ning heaolu mõistmine, hindamine, sallimine ja kaitsmine.						
3.Heasoovlikkus- säilitada ja võimendada heaolulist suhet lähikondlastega.						
4.Traditsioon- austus, pühendumus ja tunnustusavaldus kommetele ning ideedele, mis tulenevad religiooni või kultuuri mõjuväljast.						
5.Konformsus- talitseda oma käitumist, soodumusi ja impulsse, mis võiksid teisi ärritada või kahjustada, olla vastuolus sotsiaalsete ootuste ja normidega.						
6.Turvalisus- ühiskonna, inimsuhete ja iseenda kaitstus, harmoonilisus ning kestvus.						
7.Võim- sotsiaalse staatuse ja prestiiži saavutamine, kontroll või domineerimine inimeste ja (loodus) ressursside üle.						
8.Saavutus- isiklik edukus vastavalt sotsiaalsetele standarditele, sellekohase kompetentsuse näitamine.						
9.Hedonism- nauding ja aistinguline heameel iseendast.						
10.Stimulatsioon- põnevus, uudsus ja elu väljakutsed.						

Lisa 2. Väited ning nende vastavus väärtustüüpidele

Heasoovlikkus
12. Tema jaoks on väga oluline aidata inimesi enda ümber. Ta tahab hoolt kanda nende heaolu eest.
18. Tema jaoks on oluline olla ustav oma sõpradele. Ta tahab pühenduda oma lähedastele inimestele.
Kõikehaaravus
3. Ta peab oluliseks, et kõiki inimesi maailmas koheldaks kui võrdseid. Tema arvates peaksid kõikidel inimestel olema elus võrdsed võimalused.
8. Tema jaoks on oluline ära kuulata endast erinevate inimeste arvamusi. Isegi kui ta nende inimestega nõus ei ole, tahab ta nendest siiski aru saada.
19. Ta on sügavalt veendunud, et inimesed peaksid loodust hoidma. Looduse eest hoolt kanda on tema jaoks väga oluline.
Enesejuhtimine
1. Talle on oluline tulla välja uudsete ideedega ja olla loov. Talle meeldib teha asju omal, ainulaadsel viisil.
11. Tema jaoks on oluline ise oma tegevuste üle otsustada. Talle meeldib olla vaba ja teistest mitte sõltuda.
Stimulatsioon
6. Talle meeldivad üllatused ning ta otsib alati uusi tegevusi. Tema arvates on oluline tegeleda elu jooksul paljude erinevate asjadega.
15. Ta otsib seiklusi ja talle meeldib riskeerida. Ta tahab elada põnevat elu.
Hedonism
10. Talle on oluline mõnusalt aega veeta. Talle meeldib endale midagi erilist lubada.
21. Ta otsib mis tahes võimalust, et lõbutseda. Talle on oluline teha asju, mis talle naudingut pakuvad.
Saavutus
4. Tema jaoks on väga oluline näidata teistele oma oskusi ja võimeid. Ta tahab, et inimesed imetleksid seda, mida ta teeb.
13. Talle on tähtis olla väga edukas. Ta loodab, et inimesed tunnustavad tema saavutusi.
Võim
2. Tema jaoks on oluline olla rikas. Ta tahab, et tal oleks palju raha ja kalleid asju.
17. Mulle on oluline teiste austus minu vastu. Ma tahan, et inimesed teeksid seda mida nad ütlevad.
Turvalisus
5. Talle on oluline elada turvalises ümbruses. Ta väldib kõike, mis võiks teda ohustada.
14. Talle on oluline, et valitsus tagab tema turvalisuse kõikide ohtude puhul. Ta tahab, et riik oleks tugev ja suudaks kaitsta oma kodanikke.
Konformsus
7. Ta usub, et inimesed peaksid tegema seda, mida neilt käsitakse. Ta arvab, et inimesed peaksid reeglitest kinni pidama ka siis, kui keegi neid ei jälgi.
16. Tema jaoks on oluline alati korralikult (kombekalt) käituda. Ta püüab vältida tegevusi, mida teised võiksid pidada sobimatuks.

Traditsioonid

9. Tema jaoks on oluline olla tagasihoidlik ja vähenõudlik. Ta püüab endale mitte tähelepanu tõmmata.

20. Traditsioonid on tema jaoks olulised. Ta püüab järgida usulisi traditsioone ja kombeid, mis kanduvad peres edasi põlvest põlve.

(Allikas: Schwartz 2003, lk 284-286)

SUMMARY

According to the national program of the year 2011 have teachers a new role as a value educator and therefore is the emphasis on educational work. Emanated from that assignment it is very important to find out which values teachers bear and which values they wish to evolve in children. By Schwartz's PVQ (Portrait Values Questionnaire) and the questionnaire worked out by the author of this work was researched concurrency of teachers' own value types and the values what teachers wish to see in their schoolchildren.

The aim of the writing was to carry out a research which gives an overview about how correspond teachers' types of values with the values what they wish to develop in schoolchildren.

The results of the research enabled to chart teachers' types of values in a school. By the analysis of the research turned out that the teachers' main value types are universalism and **benevolence**. The value types what teachers wish to see in their schoolchildren are **benevolence** and **conformity**. At most unities were between teachers' values and values what they wish to develop in schoolchildren concerning **hedonism**, universalism and **self-direction**. At most differentiated teachers' values from what they wish to develop in schoolchildren concerning **achievement, conformity and security**. Least concurrency was in part of **achievements, conformity and security**.

The research methodology was suitable, because that was based on certain value types worked out by researcher of classic values and the value types gave clearly quantifiable results. The different parts of the questionnaire enabled to offer comparable results.

In brief it is possible to exteriorize that with the teachers' example there has brought to the schoolchildren's life the wish to enjoy their life, individual efforts, after that openness, comprehension, the wish to be complimentary and tolerant, and to protect the welfare of the nature and people. Construing the results it turned out that there is a tendency to move towards to orientation on power and to individualistic amenities and egocentrism. The usual problems at school (which are related to compliancy, responsibility, self-discipline, loyalty, politeness, respect for older people and parents) follow from the big difference between a teacher's own value type and the value type what they wish to develop in their schoolchildren. Also getting into accidents and dangerous choices are supported by school environment, because those do not reflect in teachers' own value type.

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja lõputöö üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina, Ester Valk, annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) enda loodud teose „Õpetajate väärtustüüpide kattuvus õpilases kujundada soovitavatega Viljandimaa kooli näitel“, mille juhendaja on Sergei Drõgin.

1.1.reprodutseerimiseks säilitamise ja üldsusele kättesaadavaks tegemise eesmärgil, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace-is lisamise eesmärgil kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni;

1.2.üldsusele kättesaadavaks tegemiseks Tartu Ülikooli veebikeskkonna kaudu, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace´i kaudu kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni.

2. olen teadlik, et punktis 1 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.

3. kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei rikuta teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse seadusest tulenevaid õigusi.

Viljandis, 20.05. 2016